

Ezek a megfeleltetések túl nyíltak, egyértelműek, ezért kevésbé képes beszélni a hazához fűződő viszonyról, honvágyról és kulturális különbségekről, pedig a szándék ismét tetten érhető. Ugyanez mondható el a regény posztkolonialista szempontú megközelítéséről. Douglass idegensége nem törődik el Európában, de nem érik komolyabb atrocitások, amit kissé idillinek gondolhatunk. Karrierje, tevékenysége a teljes asszimilációra tett kísérlet: O’Connell, az ír szónok fekete O’Connellnek nevezi; a kulturálisan saját jegyek meg sem jelennek a szövegben, már eleve egy képzett, az etikett minden apró mozzanatát jól ismerő polgárként látjuk. Az utolsó fejezetben egy kenyai származású Douglass-szekértő, Manyaki becsüli meg a levél értékét; ő már a globalizált világ tagja, aki ír nőt vesz feleségül, és szabadon mozog a kultúrák között. A zárlatban a Manyaki–család beköltözik Hannah tengerparti villájába, ők lesznek Írország immár multikulturális történetének folytatói.

McCann tagadhatatlanul jó író a szó technikai értelmében, a súlypontok áthelyezése, férfi és női történetek közötti váltás a regény egyik üdítő megoldása. Az erőteljes lírai nyelv és a különböző narratív szerkezetek vegyítése, a szabad függő beszéd alkalmazása, a perspektívaváltások William Faulkner vagy Virginia Woolf művészetével mutatnak hasonlóságot. A regény említett hibáit, mint a sekélyes és giccses szerkezeteket mindez nem képes mindenhol ellensúlyozni. A szöveg olvasása ezzel együtt is kellemes időtöltés, hatását viszont nem az intellektuális kihívásai tartogatják.

*A regény értelmezését jelentékeny módon segítették, kiegészítették az Alföld Stúdió tagjai, akiknek a szöveg közös tárgyalásakor elhangzott hozzászólásait itt köszönöm meg.

A líra nem szelfibot

Kulin Borbála

Lapis József: Líra 2.0: Közelítések a kortárs magyar költészethez című tanulmánykötetének néhány tanulsága

Ironikus vagy sem, a könyv elejére választott mottó? – ezen gondolkodom. Eszemben Rilke, ahogy egy helyütt egy zsúfolt könyvtárteremről írja, „Mert talán háromszáz olvasó is van a teremben, de nem valószínű, hogy mindegyiknek lenne egy költője. (Isten tudja, mi jutott nekik.) Háromszáz költő nem is létezik.” Itt pedig a mottó Otlíktól: „Amilyen ritka és magányos tünemény egy valamirevaló magyar regényíró, éppen olyan mindennapi jelenség mifelénk a költőóriás”.

Akár háromszázan is vannak? Csak a kortársak? Ha összeszámolnánk, darabra, a kortárs publikáló verselőket, többen is. És valóban: ki igazodhat el biztonsággal ebben a rengetegben? Ki ítélheti meg, ki az óriás vagy ki az, aki csak most, az egyvidejűség horizontjáról tűnik valamilyennek? Egyelőre senki – vetíti előre bevezetőjében óvatossággal Lapis József. De óvatossága mögött gyaníthatunk némi szerénységet is: ha a hatástörténeti távlat hiányára hivatkozva rögtön az elején fel is függeszti értékítéleteinek időtállóságát, olvasóként tudnunk kell: nem akármilyen (sor)vezetőre bízunk magunkat Lapis József könyvét választva. A szerző, aki közös barangolásra, együttolvasásra invitál, szerkesztői munkáiból kifolyólag (is) a terep egyik legkiválóbb ismerője, elméleti felkészültsége nem hagy kívánni valót maga után. Ez azonban még mind kevés lehetne a bizalomhoz. Amiért – mindezeket túl – Lapis igazán mérvadó kritikus, az annak az érzékenységének köszönhető, ami kritikáit képes a tudomány és a szakmaiság legvégső határaiig elvinni, amin túl már csak a személyesség, az érzelmek és az érintettség elemi és elbeszélhetetlen kaotikussága létezik, az irodalom valódi terepe, amibe olvasóként csak fejest ugrani érdemes, kritikusként azonban tudni kell jó érzékkel megállni ezen a határon. Az érzékenység és a szakmaiság közötti kényes, pontos egyensúly megtartása

szakmai bravúr. A Borbély Szilárdról szóló fejezet mutatja meg legszebben Lapis kritikusi attitűdjének ezt a termékeny feszültségét – de nem szaladok ennyire előre.

„a költészet a világhálón talált magának új, hiteles és produktív közeget a maga szűk, ám lelkes tábora számára”

Bár csalogató, mégis inkább mellékes ösvénynek érzem, a cím sugallta webes metaforika mentén indulni el a tanulmánykötet legfontosabb értékeinek feltérképezésekor. Ezzel nem akarom halványítani a jelentőségét a könyv első fejezetében tett megállapításoknak. A legfiatalabb magyar líráról beszélve alapvetően fontos felmutatni a műfaj mediális áthelyeződését: „míg a dráma a színháztermekben és sziklakórházakban, a regény a nappaliban, a vonaton és a metrón uralkodik, a költészet a világhálón talált magának új, hiteles és produktív közeget a maga szűk, ám lelkes tábora számára”. A fiatal magyar líra alapvető közege a világháló lett, a médiumváltások hatása pedig sosem marad meg pusztán külsődlegességekben. Ennek következményeit Lapis az olvashatóság, a hangzósság, a vizualitás kérdéskörei felől közelíti meg, a nyomtatott és a webes szöveghez való viszonyulásunk rögeszméit legszemlemesebben Térey Ludovika-e-mailjének rövid elemzésén keresztül rajzolja elének („a nyomtatott kultúra változatlanul macsó dolog – de mindenképp győzedelmeskedni látszik az elektronikus machinációk fölött” 24). Itt tesz a szerző egy rövid (egyes kritikák szerint érdemtelenül és elhibázottan rövid) kitérőt a slam poetry műfaja felé. Ám, ahogy egyértelművé válik az olvasás során, hogy a kortárs költészetéről kívánván beszélni milyen izgalmas és fontos tétek felé közelít, megértjük, miért nem szentel nagyobb figyelmet ennek a kétségtelenül egyre populárisabb műfajnak.

Az olvasót, akit a slam poetry mellőzése esetleg elkese-rítene, kárpótolhatja azoknak a tájékozódási pontoknak az izgalma, amiket a tanulmány a továbbiakban és a továbbiakra kijelöl. Lapis a legújabb magyar líra megközelítési pontjait a szándékolt depoetikusság, az új személyesség, a 'másik' megképzése, saját test reflexiója, a gyermeki nézőpont, a vizualitás és a közéletiség poétikai tétjeiben (vagy annak hiányában) jelöli meg. Örök időzavartól szenvedő, de látókörüket a legfiatalabb líra felé bővíteni kívánó magyartanároknak ajánlhatom, hogy, ha csak erre a hatvan oldalra jut idejük, akkor is

érdemes kézbe venni a kötetet (*I.1. Kontextusok, közegek, hatásközpontok, tendenciákés I.2. Antológiák*). E fejezetek elkalauzolnak a téren, milyen kortárs magyar lírai antológiákat érdemes kézbe vennünk, milyen előzetes megfontolásokkal – amennyiben rávilágít a különböző antológiaszerkesztési elképzelésekre és eljárásokra (szerzőközpontú avagy műközpontú antológiák), folytonosan fenntartva az olvasó éber figyelmét abban a tekintetben is, hogy ne feledje, a mű eljutása az olvasóhoz már alakított, szerkesztők által befolyásolt folyamat eredménye. Fél szemmel kitekint tárgyról a módszerek kérdésre is, arra, vajon a kritika eszközei léptést tartanak-e a kortárs irodalommal, van-e szükség új eszközökre? (Hiszen nem a szövegeknek kell igazodniuk a kritikai elvárásokhoz, hanem fordítva – nem is annyira evidens gondolat). A legfiatalabb magyar lírát nem annyira hagyománykövetések szerint, mint inkább egy-egy korábbi generációhoz tartozó hatásközpont („apavagy bátyfigura”) köré szerveződőként írja le, kiemelve Kemény István, Marno János, Térey János, Szijj Ferenc, Gál Ferenc és Borbély Szilárd jelentőségét a mai lírai nyelv és attitűd alakításában.

„valaki beszél ebben a szövegben”

A kötet kétségtelenül legizgalmasabb kérdésfelvetése, sőt, központivá váló témája a személyesség problematikája a legújabb magyar lírában. A személyesség kérdésének alapos szemügyre vételét maguk a művek kényszerítik ki, amennyiben a fiatal líra egyik legfontosabb eleme „a személyesség módjainak újra birtokba vétele” (38.) a „prózára hangolt vallomások”, a „mélyen alanyi megszólalásmód”, a „magánmitológiává rajzolt mindennapok” (37.) eszközei révén.

A lírai én problematikája, a versbéli hang „kilétének” kérdése, mondhatnánk némi rosszmájúsággal, az irodalomtudósok eláshatatlan gumicsontja évtizedek óta. Hogy miért mégis megkerülhetetlen, sőt, a líráról beszélve elevenbe vágó kérdés, a tanulmánykötet eszmefuttatásai, meglátásai, kritikusi megszólalásai meggyőzően bizonyítják. A „ki beszél a szövegben?” kérdés megközelíthetőségét egyrészt elméleti szempontból vázolja fel, nem szakmabéli olvasó számára is jól követhetően (a versbéli szubjektum mint „keletkező termék”, mint az elbeszélés révén „törtéző én”), bevezeti az olvasót a prosopopeikus olvasás fogalmába (vagy emlékezteti rá), ami az önreflexív líraolvasás alapfogalma (kellene hogy legyen), éppen amiatt, mert figyelmeztet: egy szöveg

személyessége azon az ösztönös olvasói tevékenységen alapszik, hogy arcot, személyiséget tulajdonítunk egy szövegkonstrukciónak. Meggyőzően bizonyítja, hogy a „ki beszél” vagy „ki beszélhet” kérdése a szövegben nem egyszerűen az irodalomelmélet szakmai belproblémája, hanem líra- és önértésünk alapjaira vonatkozó kérdés. Lapis izgalmas variációkat felmutatva járja körül a kortárs magyar költészet azon szövegtípusait, melyek az „új személyesség” különböző módozatait szövegezik meg, többek között Pollágh Péter, Nemes Z. Márió, Ayhan Gökhan és Jónás Tamás szövegüniverzumaiból hozva példákat. Nem kerülve meg az olyan egyenes kérdéseket sem, hogyan állhatunk hozzá olyan szövegekhez, amelyek szándékos értelmezési útvesztőbe visznek, próbára téve a türelmünket vagy olvasói kvalitásainkat, illetve hogy blöffel vagy a költészet nyelvének radikális újragondolásával állunk-e szemben végtelenségig depoetizált lírai szöveget olvasva. Jó ötletnek tartom, hogy a személyesség formáinak vizsgálatok kevésbé sikeres próbálkozásokat is elemez, a kérdést visszajá felől is feltéve, azaz onnan megközelítve, milyen személyesség-konstrukciók azok, amik művészileg kevésbé sikeresek vagy akár kifogásolhatók. Hajszálvékony határ választja el ugyanis az unalmas és érdektelen önbeszédet vagy önértékelést a felforgató hatású vallomásságtól. Erre a határra pedig kritikus kötelesség rámutatni.

A tanulmánykötetnek az előszóban jelzett szerkesztési alapvetése, miszerint nem szerzőkre, hanem jelenségekre, problémákra összpontosít, itt teljesít a legsikeresebben. Egyéb helyeken, mint például az elsőkötetesek „jelenségét” tárgyalva inkább túlzónak érezhetjük Kemény Lili *Madaram*-jának szerepeltetését, és felszisszenhetünk, hogy olyan mondatok után, mint „Ha együtt olvassuk a *Madaram*-at más 2011-es elsőkötetes szerzők munkáival, mint például Deres Kornélia *Szöröpa* című könyvével, Izsó Zita *Tengerlakójával* vagy Ughy Szabina *Külső protézisével*, akkor azt mondhatjuk, hogy a *Madaram* elszietett vállalkozásnak tűnik” (88) miért nem olvashatunk többet a zárójelben megemlített szerzők deklaráltan sikeresebb munkáiról és kevesebbet az „elsietett vállalkozásról”.

„ahelyett, hogy a legsajátabb olvasói tapasztalatomról beszélnek”

A tanulmánykötet legkérlelőbb fejezete, mint ahogy azt más kritikák is jegyzik, a Borbély Szilárd költészetéről szóló. A mindaddig elemzői távolságot tartó kritikus

hang itt szándékosan megbicsaklik, és, első olvasáskor úgy érezhetjük, kétes kimenetelű vállalkozásba kezd: egyensúlyozni a személyes és a kritikus hang hajszálvékony választóvonalán. A tanulmány kezdetekor a szerző több kisebb átbillenést enged meg magának a mély személyes érintettség okán, ám végül szép tudói fegyvelmel végzi el a feladatát és avat be a Borbély – szövegek világába. Itt jegyzi le a szerző a kötet legfontosabb mondatát, regisztrálva a líraolvasás elemi, akár misztikusnak is nevezhető élményét, bármilyen banálisan hangzik is: „Valaki beszél ebben a szövegben”. Hogyan történik meg, hogy a „beszélő én” és az „olvasó te” egészen összehasonlítható? Hogyan válhat a szöveg olvasója a szöveg megszólaltatójává? Az ilyen elementáris erejű szöveghatás nyomába eredni, ragaszkodva mondandónk józan érvényességéhez, komoly elemzői fegyelmet követel. „Ez a »beszéd« – összegzi Lapis a Borbély-líra személyességének működését – azonban nem valamely (akár szerepként értett) szubjektum nyilatkozataként, valómástevésként, saját beszédműveként érthető, hanem sokkal inkább egy olyan nyelvi felületként, mely abban lehet érdekelt, hogy a mondottság retorikai közegében s a létrejött én-alakzatban egységesítse a különböző nyelvi és nyelvhasználati szinteket, formákat, rétegeket, hagyományokat, szubtextusokat. [...] ez az, ami összeköti Borbély Szilárd heterogén, kötetről kötetre színvonalasabbá váló költői oeuvre-jét: olyan nyelvhasználati formára lelni, mely bírja a lírai megszólalás (konstruált, hatásként értett) intimitását (az olvasó szoros, felelős viszonyba kerül így a verssel), s amely integrálni tudja a költészeti(ként aposztrófálható) tradíció különféle alakzatait [...] úgy, hogy ne váljon sem ezoterikussá, sem teoretikusan irányítottá.” (200).

E tudós „megfejtést”, hatáselemzést akár erőtlennek vagy erőltetettnek is érezhetnénk, ha a líraolvasási tapasztalataink felől közelítünk. A személyes olvasás hatásmechanizmusát felfejteni, érvényes megállapítást szögezni le arról, mitől lesz egy személyes lírai vallomás egyetemes érvényű, gyomor- vagy torokszorító, majdnem olyan nehéz feladat, mint szavakba önteni egy vallásos, szerelmi vagy zenei élményt. A tudományosság határterületein járunk, de nem adhatjuk fel a folyamatos közelítést ahhoz, hogy megértsük, mi történik a szövegben, mi történik velünk, amikor delejező hatás alá kerülünk – a „csak” nem lehet válasz.

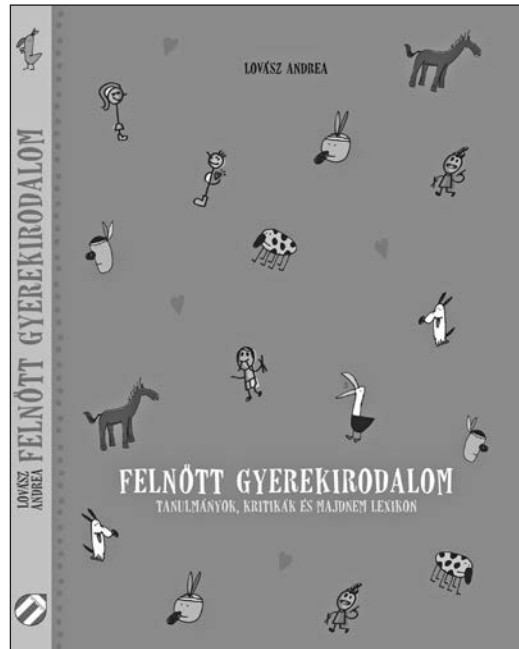
nem lexikon

Könnyen érheti csalódás azt az olvasót, aki valamiféle mini-lexikonként veszi kézbe a tanulmánykötetet. Felüti a névjegyzéknél és méltatlankodhat: akár a “legnagyobb neveket” is átgorhatja a névsor, vagy csak futólagosan kerülnek említésre személyes kedvencei. Ha – a szerző hasonlatával élve – a Líra 2.0 célja a térképrajzolás, akkor kezdeményezése leginkább az olyan netes turisztikai oldalakéhoz hasonlítható, melyeket a felhasználók maguk töltenek fel tartalommal, értékelve azokat a látványosságokat, amiket maguk személy szerint bejártak, megismertek. A tájegységek felrajzolásával iránymutató alapvetés, az egyes élmények értékelése tekintetében pedig nyitott tehát. Akinek hiányérzete támad, bátran lásson hozzá a kiégszítéshez. Legyen ez a szakmai színvonal a mértékadó.

Újrahangolt gyerekirodalom

Herczeg-Szép Szilvia

A Móra Kiadói Csoport tagja, a Cerkabella Könyvkiadó a 2015-ös évben is olyan figyelemreméltó kötetekkel jelentkezett, mint például Kiss Ottó Ati a tükör mögött című gyerekkönyve, Méhes György Leleplezem a családomat című vidám családregénye, Mészöly Ágnes Hanga és a lényegrablók című nyomozós kalandregénye. A szinte minden évben egy-egy gyerekirodalmi antológiát (2013: Tejbegríz, Finom irodalom gyermekeknek és felnőtteknek, 2014: Érik a nyár, Mai szerzők nyári antológiája; Válogatós, Óvodások verses kalendáriumahétköznapokra és ünnepekre) szerkesztő Lovász Andrea sem maradt idén könyv nélkül (amellett, hogy más kötetek szerkesztésében is részt vett), mivel most a Felnőtt gyerekirodalom – Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon című kötetével jelentkezett. Herczeg-Szép Szilvia kritikája (Lovász Andrea, Felnőtt gyerekirodalom – Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon, Bp., Cerkabella, 2015.)

A cím rögtön előrevetíti, hogy ez a kötet a válogatott gyermekirodalmi szöveggyűjteményekkel ellentétben egy felülnézeti, elemző, kritikai nézőpontból, a teljesség igénye nélkül vizsgálódik, és egy olyan tudástárat kíván létrehozni, amely képet mutathat a mai gyermekirodalom helyzetéről. A *Kortárs klasszikusok, Bevezető a bevezetőhöz* címet viselő (9–23.) első fejezetből rögtön megtudjuk, hogy valójában egy hasadós, skizofrén helyzetképről van szó, ugyanis más szempontok felől ítélnék az ideológiai olvasók, és másként gondolkodnak az esztétikai élvezetet keresők. A szerző értelmezői álláspontja már az első oldalakon kiderül, ugyanis Lovász nem rejt véka alá véleményét. Az iskolai irodalomtanítást például olyannyira konzervatívnak találja, ami akár egy több évtizedes visszalépési szemléltető eszköznek is beillene (10.). Ez az álláspont a kötet tanulmányainak, recenzióinak közös alapfeltevését is meghatározza, ugyanis a bevezető bevezetője elmondja, hogy az elmúlt másfél évtized gyerekkönyvei olyasfajta reakcióknak tekintendők az azt megelőző gyerekirodalomra, amelyek kénytelenek voltak újraszózni azoknak a kulturális és szemantikai mintázatoknak a rendszerét, amelyeket sokszor az ideológiai elvárás szakított szét és tett ennél fogva alkalmatlanná arra, hogy a gyerekek rajtuk keresztül jelentéshez juttassák az őket körülvevő világot.